

ŠESTA ISTOČNOBOSANSKA I PETNAESTA MAJEVIČKA BRIGADA

Bitka na Neretvi, koja je počela sredinom februara 1943. godine, nije odjekivala samo u kanjonima ove brze i plahe rijeke. Odjeci artiljerijskog dvoboja u jutarnjim i večernjim časovima čuli su se preko Romanije, čak do Vlasenice, Birča i Majevice, gdje se nalazila 6. istočnobosanska brigada. Sa brigadom su bili već ponovo aktivirani odredi istočne Bosne — Majevički i Bircanski, kao i Sremski partizanski odred¹ koji je zimu provodio na ovim terenima.

Naređenje Vrhovnog štaba koje je prenijela »Slobodna Jugoslavija«, da sve snage NOV i POJ pređu u aktivna dejstva, izvršeno je i na teritoriji istočne Bosne. Ovim naređenjem sve pomenute jedinice još jače su se aktivirale i otpočele da danonoćno napadaju neprijateljska uporišta oko Tuzle: Caparde, Osmake, Kalesiju, Stupare itd. Okupator je natjeran na povlačenje u neposrednu okolinu Tuzle. Pripremani su napadi na uporišta koja su predstavljala spoljnu odbranu Tuzle, a razmišljalo se i o napadu na sam grad.

Međutim, novo naređenje Vrhovnog štaba koje je prenijela »Slobodna Jugoslavija« 22. februara da ... »drug Iso odmah sa drugovima dođe tamo gdje su se Fići smrznule noge«, učinilo je prekretnicu u tim pripremama. Trebalo je 6. brigadu odmah orijentisati prema Igmanu — Jahorini i tako rasterećiti pritisak koji su četnici sa okupatorskim snagama vršili na našu glavninu u dolini Neretve.

¹ Novembra 1942. godine iz Srema su u istočnu Bosnu prešla tri partizanska bataljona. Dva su bila u sastavu Fruškogorskog partizanskog odreda (to je bio tadašnji naziv), dok je treći (Podunavski) ušao u sastav 6. brigade kao njen 4. bataljon. Ovaj bataljon se vratio u sastav Fruškogorskog odreda januara 1943. godine.

Navršilo se dvadeset godina od tih događaja, mnogi detalji su se zamaglili i teško je, pogotovo učesniku, do kraja biti objektivan i vjerno opisati sve što se zbilo tih februarskih dana 1943. godine, kada je brigada trebalo hitno i neodložno da krene, da pomogne, da olakša situaciju glavne operativne grupe Vrhovnog štaba u dolini Neretve. Radi toga je neophodno, makar i letimično, podsjetiti se na tadašnju situaciju u istočnoj Bosni, upravo na neke važnije događaje koji su pretходили situaciji kakva je bila krajem 1942. i početkom 1943. godine, jer se samo na taj način može sagledati i položaj u kome se nalazila 6. istočnobosanska brigada.

Narodni ustanak u istočnoj Bosni koji je 1941. godine, i pored izvjesnih slabosti i kočenja od strane četnika, imao tako sjajan uspon i razvitak, preživljavao je u proljeće 1942. godine veliku krizu. Čitav splet okolnosti djelovao je u tom pravcu — četnički pučevi, glad, duga perspektiva rata i na kraju odlazak naših glavnih snaga sa Vrhovnim štabom u Bosansku krajinu.

Četnici su izvršili pučeve u gotovo svim partizanskim odredima istočne Bosne: Majevičkom, Romanijskom, Kalinovačkom, odredu »Zvijezda«, Ozrenskom i Zeničkom. Ovi pučevi su započeli, 20. februara, mučkim napadom na štab Majevičkog partizanskog odreda, a završili se u maju na Ozrenu i kod Zenice. Od šest velikih partizanskih odreda u istočnoj Bosni koji su brojali oko 6.000 boraca, ostao je svega deseti dio. Od tih hrabrih i nepokolebljivih boraca formirana je Grupa udarnih bataljona koja je 2. avgusta 1942. godine, proglašena za 6. istočnobosansku brigadu. Istina, bilo je svuda po istočnoj Bosni naših manjih grupa sastavljenih od političkih aktivista na terenu, članova Komunističke partije Jugoslavije i SKOJ-a, koji su uglavnom ilegalno djelovali. Takođe je u znatnoj mjeri ostao sačuvan i Birčanski partizanski odred sa bazom u Šekovićima. I baš tu malu slobodnu teritoriju koristila je Grupa udarnih bataljona, odnosno 6. brigada koja je preko Konjuha došla u Sekoviće krajem maja i tu se zadržala gotovo čitavo ljeto 1942. godine. Iz šekovačke baze brigada je vršila napade u sve strane i izvela nekoliko značajnih akcija da bi održala borbeni moral kod naše malobrojne vojske i naroda, da se žiža narodnog ustanka u istočnoj Bosni ne ugasi. Taj plamičak zaista se jedva održavao. Istočna Bosna bila je preplavljena i načičkana neprijateljskim uporištima: u gradovima i većim naseljima i na raskrsnicama njemačke i ustaško-domobranske posade; u selima ustaška legija i milicija, i četnici koji su svuda sa

okupatorom sklopili sporazume o zajedničkoj borbi protiv partizana. Sve je to bilo povezano. Svaki pokret 6. brigade između tih mnogobrojnih uporišta ličio je na prolazak kroz osinjak. U drugoj polovici avgusta njemačka komanda iz Tuzle poduzela je sa 6.000—7.000 vojnika ofanzivu na slobodnu šekovačku teritoriju. Brigada je izbjegla udarac i povukla se preko Milan-planine prema Romaniji. Usput je likvidirala dva okupatorska uporišta kod Han-Pijeska, a neprijatelj je udario uprazno. Brigada se, nakon povlačenja neprijatelja, ubrzo vratila u Sekoviće. Ali, sasvim stiješnjena na ovom prostoru, a i da bi omogućila oživljavanje borbe i u drugim krajevima, brigada se 12. septembra prebacila na Majevicu. Međutim, naše snage su bile sasvim nejake da razbiju mnogobrojne četničke bataljone naslonjene na ustaško-domobranska i njemačka uporišta po Majevisi i u Semberiji. Radi toga je odlučeno da brigada pređe u Srem, poveže se sa tamošnjim partizanima i u povratku, eventualno udružena sa Sremcima, pristupi razbijanju neprijateljskih uporišta i rasplamsavanju narodnooslobodilačke borbe u istočnoj Bosni.

6. oktobra brigada je forsirala Savu i prebacila se u Srem. Odmah po prelasku uhvaćena je veza sa sremskim partizanima i od tada pa kroz cio period rata ta veza neće više nikada biti prekinuta.

U Sremu je izvršeno nekoliko zajedničkih akcija među kojima je posebno značajna ona što je izvedena u Bosutskim šumama. Borba se odigrala kod mjesta zvano Dvorac na sredokraći šumskog puta između Jamene i Morovića, 14. oktobra 1942. godine. Bataljon njemačke 718. divizije koji je vršio akciju čišćenja, upao je u našu zasjedu i posle četvoročasovne borbe bio je razbijen i do nogu potučen, pretrpevši gubitke od preko 120 mrtvih i više ranjenih. Zaplijenjena je komora, dosta oružja, municije i ostale opreme. To je bila borba koja se odvijala na odstojanju 30 metara — razdvajala nas je širina šumskog »Filipovog puta«. S jedne strane iznenađeni Nijemci, a s druge partizani. Borba je bila vrlo oštra. Tek samoinicijativan napad čete pod komandom Miljenka Cvitkovića u leđa njemačkog rasporeda i veoma uspješan udar 3. bataljona po neprijateljskoj komori odlučili su konačnu pobjedu.

To je bila prva zajednička borba bosanskih i sremskih partizana koji su se u njoj zbratimili i od tada zajednički se borili do konačnog oslobođenja zemlje.

To je bio prvi veći sudar naših bataljona sa većom njemačkom jedinicom. Ta je pobjeda unijela samopouzdanje kod naših boraca, poslije dužeg perioda neizvjesnosti i usamljenosti u kojoj se brigada nalazila.

Prelistavajući zaplijenjene neprijateljske dokumente, drug Tito će docnije saznati o toj borbi i o 6. brigadi s kojom duže vrijeme nije imao nikakve veze.

I pored čestih borbi brigada se u Sremu odmorila, sredila i popunila. Potom je, nakon dogovora sa štabom Sremskog partizanskog odreda, odlučeno da se brigada vrati zajedno sa Sremcima u istočnu Bosnu. Osnovni cilj je bio da se udruženim snagama razbiju četnici na Majevici i stvore uslovi za dalje vođenje borbe. U isto vrijeme Sremskom partizanskom odredu, koji zbog svoje brojnosti nije smio rizikovati da zimu dočeka na ogoljeloj Fruškoj gori i goloj sremskoj ravnici, biće mnogo lakše da zajedno sa brigadom opstane i održi se preko zime u istočnoj Bosni.

Noću 4/5. novembra 6. brigada se zajedno sa Sremskim odredom vratila preko Save u Bosnu. Od tada počinje nova faza razvoja narodnooslobodilačke borbe u istočnoj Bosni, period ponovne plime ustanka. Sada su naše snage značajne. One su ukupno brojale oko 1.300 boraca (4 bataljona brigade i 2 bataljona Sremskog odreda).

Odmah po prelasku, naše snage nisu gubile vrijeme nego su preduzele energične akcije čišćenja Semberije i Majevice od četnika. Za prvih 10 dana od prelaska očišćen je znatan dio teritorije, a Račićeve bande razbijene su i prebačene preko Drine. Za narednih 10 dana očišćena su ustaško-domobranska uporišta duž komunikacije Brčko — Tuzla. Sve ovo izazvalo je reakciju njemačke komande u Tuzli i ona žurno otpočinje sa pripremama ofanzive protiv partizana u kojoj bi učestvovala, pored njemačkih i ustaško-domobranskih jedinica i znatne četničke snage. Naše rukovodstvo brzo je uočilo tu namjeru Nijemaca, četnika i ustaša. Odlučeno je da se neprijatelj tuče Po dijelovima prije nego završi koncentraciju snaga. Prvo je trebalo udariti po četnicima koji su se u znatnom broju grupisali na Maleševcima pod komandom Đure Bižića. Radi toga sve naše snage koje su se tada nalazile u prostoru Lopare i planinski dio Majevice, iznenada su izvršile prikupljanje prema selu Trnovi. To je prividno izgledalo kao da uzmičemo od četnika. U stvari, to je bila samo ratna varka jer sve te naše snage, čim je stvoren plan napada na četničku grupaciju u Malešev-

cima, odmah su usiljenim maršem krenule u napad. To je bila izvanredna operativna ideja koja je izvršenim manevrom obezbijedila blistavu pobjedu. Njome je učinjena prekretnica u razvitku NOP u istočnoj Bosni.

Maleševci se nalaze u centralnom dijelu Majevice. U to vrijeme to je bilo najznačajnije i najbolje utvrđeno četničko uporište u kome je carevao Đuro Bižić, pod čijom se komandom nalazila jedna od najjačih i najbolje organizovanih majevičkih četničkih grupa. Okupator je radi sopstvenih interesa održavao čvrste veze sa Bižićem, materijalno ga pomagao, a on je sebe predodredio za komandanta svih četničkih snaga na ovom području. I zaista, u to vrijeme predstavljao je glavnog protivnika NOP-a na Majevici.

Treba istaći da je i bliža okolina Maleševaca bila organizovana za odbranu. Postojao je izgrađen sistem rovova, bunkera, organizovani su bili predstražni položaji itd.

Tri napadne kolone (bataljoni 6. brigade, Sremskog odreda i Jablanički partizanski bataljon) krenule su 27. novembra u podne odvojenim pravcima da bi, poslije 18 časova marša prevalivši 35—40 km, podišle Maleševcima i sutradan, 28. XI u svitanje sniježnog novembarskog jutra zatvorile обруč oko četnika i otpočele silovit napad. Postignuto je potpuno iznenađenje. Plan podilaženja i napada odvijao se zadivljujuće precizno. Poslije šest časova ogorčenih borbi otpor je slomljen i četnici su do nogu potučeni. Rezultat bitke na Maleševcima bio je katastrofalan: od preko 1.150 četnika jedva ih se spasio 300. Mrtvih i ranjenih je bilo oko 250, a zarobljenih oko 600. U borbi su izginuli gotovo svi četnički komandanti sa Trebave i Majevice na čelu sa Đurom Bižićem, kao i novopostavljeni četnički štab za Slavoniju koji je na svom putu iz Srbije zastao da malo predahne na Majevici.

To jŕ bila prava odmazda za Vukosavce gdje je 20. februara u podmuklom napadu četnika nastradao štab Majevičkog partizanskog odreda. Ali to nije bila samo odmazda, jer posle bitke na Maleševcima počinje novi polet ustanka u istočnoj Bosni. Stvoreni su izvanredni uslovi za široku mobilizaciju snaga. Time je kriza koju je ranije preživljavao narodnooslobodilački pokret u istočnoj Bosni konačno prebrođena. Nov priliv boraca ojačao je jedinice: 6. brigada narasla je na 5 bataljona (oko 1.000 boraca), obnovljen je Majevički partizanski odred, a tu je bio i jak Sremski odred koji je brojao oko 800 boraca. Naše snage su ukupno porasle na preko 2.500 naoružanih boraca.

Poslije uspjeha na Majevidi težište borbi prenijeto je na teritoriju Vlasenice, Birča i Romanije i od tog vremena se baza narodnog ustanka svakog dana proširivala.

Njemačka komanda u Tuzli pokušala je još u nekoliko navrata da spriječi narastanje narodnooslobodilačkog pokreta. Sredinom decembra organizovala je jednu ofanzivu protiv partizana na Majevidi. Ali ta ofanziva, kao i sve docnije, nije mogla spriječiti narastanje narodnog ustanka, jer će udružene snage istočno-bosanskih i sremskih partizana od sada biti dovoljno jake ne samo da održe plamen narodnooslobodilačke borbe u istočnoj Bosni i Sremu, nego da ga još jače rasplamsaju.

Međutim, pomenuto naređenje Vrhovnog štaba, i pored ovako povoljne situacije, zateklo je 6. brigadu nedovoljno spremnu da bi ga mogla odmah izvršiti. Baš tih februarskih dana dva njena bataljona zajedno sa Sremskim bataljonom koji se tada nalazio u sastavu 6. brigade upućena su na Majevidu. Tako su na teritoriji Birča ostala samo tri bataljona brigade, a na Majevidi su bili cio Sremski i Majevidski odred, zatim dva bataljona 6. brigade i jedan iz Birčanskog odreda.

Po svemu sudeći, i okupator je dešifrovao naređenje Vrhovnog štaba koje se sastojalo u tome da naše snage što prije krenu prema Igmanu, pa je već 25. februara počeo sa priprema za napad udruženih četničkih, ustaških i domobranskih jedinica na teritoriju Birča. Naravno, prikupio je snage koje su mu stajale na raspolaganju, uglavnom one koje su brigada i ostale naše jedinice satjerale u neposrednu okolinu Tuzle. No u četnicima je našao solidnog saveznika. Osnovnu snagu za napad na Birač činili su ovog puta romanijски četnici u jačini oko 2.000 ljudi.

Radi razbijanja ove četničke ofanzive, kao i ubrzavanja priprema za pokret prema Igmanu, naređeno je bataljonima 6. brigade da se sa Majevice vrte u Birač.

Borbe sa četničkim snagama trajale su od 2. do 5. marta i završile se potpunim porazom romanijских četnika. Zbog toga izgleda ostale okupatorske snage od pravca Tuzle nisu bile naročito aktivne.

Poslije uspješnog razbijanja četnika brigada je mogla da izvrši naređenje Vrhovnog štaba i zato se odmah i pokrenula u pravcu Romanije. To je bilo 8. marta. Usput, 9. marta, napadnuto je uporište u Han-Kramu u kome su bila dva ustaška bataljona. Brigadi je nedostajalo municije pa se smatralo da

bi se likvidacijom ovog uporišta zadobio veliki plijen. Međutim, napad je samo djelimično uspio: zauzeta su samo spoljna uporišta, ali je zaplijenjeno dosta municije. Zatim je zapaljena pilana i nekoliko zgrada, no samo uporište nije potpuno likvidirano. Brigada je imala i velike gubitke. U cjelini uzev, napad je samo djelimično uspio.

Desetog marta brigada je krenula ka željezničkoj pruzi Višegrad — Sarajevo i usput razbila nekoliko četničkih i ustaških posada koje su bile razmještene oko komunikacija Sokolac — Rogatica. Trebalo je preći i ovu prepreku i uhvatiti se Jahorine. Na taj način snage brigade pojavile bi se u pozadini četničkih formacija koje su sprečavale proboj Glavne operative grupe Vrhovnog štaba iz doline Neretve u širi rejon Kalinovika. Međutim, do toga nije došlo, već je donijeta malo čudna odluka: ići u suprotnom pravcu, opet prema sjeveru u pravcu Vlasenice i Birča. Razloga za to bilo je više: našim iznenadnim odlaskom i napuštanjem teritorije koju smo poslije tolikih žrtava i napora uspjeli da donekle konsolidujemo kao bazu za širenje ustanka u istočnoj Bosni, ostavili smo nedovoljno uređenu i obezbijedenu. Osim toga, i nedovoljno poznavanje situacije na prostoriji južno od rijeke Prače bio je jedan od razloga za donošenje ovakve odluke jer su, po svemu sudeći, bile precijenjene neprijateljske snage koje su tada zaposjele komunikaciju Sarajevo — Višegrad.

I tako je 19. marta, brigada bila u pokretu prema Šekovićima. Usput su napadnuta uporišta u okolini Milića, na komunikaciji između Vlasenice i Zvornika. Likvidirana je ustaška posada, zarobljeno nešto neprijateljskih vojnika i zadobijeno plijena, i 25. marta se u Šekovićima opet prikupila cijela 6. brigada. Upravo tada je u Birač stigao i Majevički odred. Tog dana formirana je Grupa udarnih majevičkih bataljona koja je kasnije proglašena za 1. odnosno 15. majevičku brigadu.

U međuvremenu je Sremski odred neprekidno narastao jer su pristizali novi borci iz Srema pa je predstojalo i formiranje 1. sremske brigade.

Na taj način su 6. i Majevička brigada mogle da se pokrenu sa terena istočne Bosne, jer bi njihovim odlaskom ova teritorija ostala i dalje zaposjednuta i branjena znatnim našim snagama. Tako je 28. marta donijeta definitivna odluka da 6. i Majevička krenu prema Romaniji i dalje u susret glavnini. Istog dana brigade su izvršile pokret, a grupa kurira upućena je Vrhovnom štabu na vezu sa izvještajem o radu brigade od

septembra 1942. godine. To je bio u stvari prvi pisani izvještaj koji je Vrhovni štab primio od formiranja 6. brigade.²

Prvog aprila su obje brigade izbile na područje Romanije i prednjim dijelovima dostigle liniju: Sarajevo — Ozren — Visovica — Srednje, u neposrednoj okolini Sarajeva. Nijemci su brzo reagovali snagama 369. divizije. Borbe su vođene oko Ozrena, Visovice i između Srednjeg i Sarajeva. Pokušalo se preko Sarajeva uhvatiti vezu sa Vrhovnim štabom. Situacija je još bila dosta nejasna. Iz izvještaja preko »Slobodne Jugoslavije« moglo se ocijeniti da se naše snage nalaze negdje oko Kalinovika. Svakako da je bilo kasno pojavljivati se sada na prostoriji Igmana i Jahorine, jer to nije učinjeno u vrijeme kada je bilo potrebno.

Pronosile su se vijesti o porazu četnika oko Kalinovika. Prvi bjegunci iz četničkih brigada već su stizali i širili takve i još razne druge vijesti.

Međutim, neočekivano je uspostavljena veza sa Vrhovnim štabom. Prvog aprila, u jeku žestokih borbi sa »vražjacima« oko Visovice, stigao je jedan civil sa petokrakom zvijezdom na kapi i tražio od komandanta bataljona da ga odmah sprovede do štaba brigade. Poslije dugog kolebanja sproveden je u štab.

»Ja sam Vladimir Velebit. Nosim vam naređenje Vrhovnog štaba«, tako je otpočeo razgovor ovaj civil. Trenutna neodmica brzo je prošla čim je Iso Jovanović po nekim detaljima iz predratnog života utvrdio da je to zaista Vladimir Velebit. O čemu se radilo? Velebit je iz Kalinovika stigao u Sarajevo odakle je kao opunomoćenik Vrhovnog štaba trebalo da krene u Zagreb. Pratio ga je kurir koji je nosio naređenje Vrhovnog štaba štabu 6. brigade. Kurir je trebalo da se iz Sarajeva sam prebaci u Vlasenicu, jer se pretpostavljalo da će tamo najlakše pronaći brigadu. Međutim, Velebit je doznao da partizani vode borbu sa njemačkom 369. divizijom, pa je iz Sarajeva, i pored toga što je uputio kurira prema Vlasenici, i sam krenuo da uhvati vezu s nama.³

Naređenje koje nam je prenio glasilo je: »Odmah krenuti prema rijeci Drini, prebaciti se na desnu obalu i izbiti u rejon Čajniča radi sadejstva sa lijevim krilom Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba.⁴

² Izvještaj VII reg. broj 52—1, Vojnoistorijski arhiv.

³ Naređenje VŠ je primio Brana Savić, komesar Birčanskog partizanskog odreda. Ono nije stiglo do štaba brigade.

⁴ Istor. arhiv CK SKJ reg. br. 4285/III 3—2/43.

Velebit nam je podrobno iznio situaciju u toku bitke na Neretvi. Govorio nam je o katastrofi Italijana, o teškim gubicima njemačkih i ustaških jedinica, o sporu između Nijemaca i Italijana i najposlije o ulozi četnika. On je u Sarajevo stigao iz Kalinovika, znači u toku borbe sa četnicima i priprema za prelazak preko Drine. Sada je osnovni zadatak bio — razbiti preostale četničke formacije na Drini koje se još drže posredstvom Italijana, i na prostoriji Kalinovik—Pljevlja—Crna Gora stvoriti uslove za predah i odmor našim izmorenim divizijama, a posebno uslove za liječenje većeg broja ranjenika i oboljelih od tifusa.

Četnici su se konačno prikazali kao sluge okupatora i istina o narodnooslobodilačkom pokretu je počela da se probija i van naše zemlje, naročito kod zapadnih saveznika.

Dugo u noć razgovarali smo sa Velebitom. Poslije više od osam mjeseci to je bio prvi čovjek koji nam je donio vijest iz Vrhovnog štaba i prvo naređenje od vrhovnog komandanta. Jer veze sa Vrhovnim štabom nije bilo od dolaska druga Tempa koji je donio odluku o proglašenju brigade; a to je bilo krajem 1942. godine.

Napokon se približavao čas odlaska u sastav glavnine. Svi smo to posebno doživljavali i radovali se što ćemo se poslije tako dugog samovanja konačno uže povezati sa proleterskim jedinicama i Vrhovnim štabom. Konačno je otvoren put ka ostvarenju naših želja. Trebalo je prevaliti još koju desetinu kilometara i tako ostvariti višemjesečni san. Zato nam i zadatak da se pojavimo u rejonu Čajniča nije izgledao težak. Nama je bilo važno da što prije pređemo r. Praču, i da se uhvatimo Goraždanske Jabuke, a kada se povežemo sa Vrhovnim štabom biće lako.

Zato je odlučeno da odmah — zorom krenemo sa Romanije prema gornjem toku Drine.

Sutradan, rano zorom, Velebit se vratio u Sarajevo, a naše brigade su krenule na zadatak. U pokretu preko Glasinca ponovo su vođene borbe sa dijelovima 369. divizije, ali su »vražjaci« bili odbijeni i brigade su se približile komunikaciji Sarajevo — Višegrad u rejonu s. Gučeva.

U Gučevu su vršene posljednje pripreme za prelazak r. Prače. U sastav 6. brigade ušla je i Gučevska partizanska četa koja se nalazila u tom kraju. Trebalo je preći Praču, koja nas je prije dvadeset dana pokolebala i nismo imali smjelosti da je pređemo. Okupator je komunikaciju Sarajevo — Višegrad

budno čuvao. Zato je svaki prelazak preko Prače i komunikacija duž nje bio težak. Iz doline Drine čula se kanonada. Naši su blizu. Sada smo snažni i moramo preći i ovu posljednju prepreku. Ta želja i odlučnost obuzimale su svakog borca.

Šestog aprila, sve pripreme za pokret preko Prače bile su završene i naveće, obje brigade krenule su prema Drini. U toku noćnog marša pređena je Prača i zorom 7. aprila duga kolona naših bataljona izbila je na Goraždansku Jabuku, neposredno ispred sela Hranjen, gdje je bila domobranska posada jačine 120 ljudi. Ova posada se posle kraće borbe predala.

Brigade se još nisu bile ni prikupile iz dugačke marševske kolone, kada je cestom iz Sarajeva naišla jedna njemačka motorizovana kolona. Brzo je postavljena zasjeda i prednji dio ove kolone uhvaćen je u klopku: uništena su 4 kamiona i 3 motocikla, ubijeno je i ranjeno oko 20 Nijemaca, a zarobljeno 12, među kojima i nekoliko oficira. Ostali dio kolone pobjegao je nazad u Sarajevo.

Radilo se o njemačkoj izviđačkoj jedinici. Jedan zarobljeni oficir bio je kao obavještajac i učestvovao je sa jedinicom u borbama na Neretvi.

Sada se osjećala još veća potreba za što bržim povezivanjem sa Vrhovnim štabom. Zbog nepoznavanja opšte situacije odbačena je varijanta da pređemo Drinu kod Goražda i da se pojavimo u rejonu Čajniča već smo odlučili da se što prije spojimo sa glavninom NOV i POJ, i da dalje djelujemo u duhu opštih planova Vrhovnog štaba.

Od Hranjena je izvršen pokret ka Drini u pravcu Ustikoline i brigade su zanočile u rejonu sela Jabuke ispod Previle. U toku cijele noći u dolini Drine vrilo je kao u kotlu. Baš te noći jedinice 1. proleterske divizije forsirale su ovu nabujalu rijeku kod Ustikoline. Tresak ručnih bombi i mina bacačkih granata kao i jeka mitraljeskih rafala stižavali su se u rasvit zore. Naše brigade su se nalazile baš na lijevom boku rasporeda Glavne operativne grupe VS. Možda je bio trenutak da se odatle pokrenu ka Goraždu, ovladaju mostom preko Drine i nastupaju prema Čajniču. Ovakav potez olakšao bi našu pobjedu 1. proleterske od Ustikoline preko Ifsara u pravcu Čajniča. No, uslijed nepoznavanja situacije i već navedenih razloga nije se tako postupilo. Veza sa glavninom još nije bila uspostavljena, namjere Vrhovnog štaba nisu bile poznate i situacija u cjelini bila je nejasna. Zbog toga je odlučeno: krenuti prema Ustikolini i najprije se povezati sa jedinicama naše glav-

nine kojih vjerovatno još ima u tom rejonu. I tako je 8. aprila 1943. godine uspostavljena veza sa 7. krajiškom brigadom, a preko nje i sa štabom 1. proleterske divizije kod Ustikoline. Napokon poslije cijele godine dana ostvaren je prvi kontakt sa našim jedinicama.

Konačno ono što je doskora izgledalo kao san, ostvareno je. Našli smo se sa proleterima. Velike jedinice, snažne i moderno naoružane; ljudi koji sve mogu. Djelovali su i pored svih teškoća prebrođenih u toku dugotrajne ofanzive samouvjereni, a tako su se i ponašali. Gledali su na nas kao partizane, mlađe, neiskusnije, još nedorasle za ovako velike kolektivne poduhvate koje su oni izvršavali.

I bilo je mnogo čega što je trebalo izmijeniti, a osnovno je to što je prestala sloboda dejstva i akcije, naročito u širem — operativnom smislu. Ta sloboda bila je uvjetovana specifičnim načinom života, djelovanja i ratovanja u proteklom periodu baš kod istočnobosanskih brigada.

Trebalo je što prije se preorijentisati na nove uslove, počev od organizacije, ishrane, zatim političkog rada, razvijanja smisla za kolektivno djelovanje, smisla za poboljšavanje uslova života jedinice, a posebno u izgrađivanju taktike borbe, kolektivne obaveze u skupnim borbama u kojima se inicijativa odražavala samo u tome da se što bolje izvrši borbeni zadatak sa što manje žrtava. Bilo je to pravo otkriće za sve nas. Do tada je naša taktika zavisila od trenutnih uslova i imali smo veliku slobodu u izvršavanju složenijih borbenih zadataka. Međutim, uklapanjem u glavninu, takav odnos se u suštini mijenjao. Trebalo je znanjem i maštom iznalaziti razne taktičke puteve da se izvrši zadatak, ne mijenjajući njegov osnovni cilj, a pri tome maksimalno sačuvati ljude. Naravno da nas je to koštalo, naročito u prvim okršajima, većih žrtava.

Prvi zajednički okršaji su veoma brzo izbrisali sva podzrenja koja su se javljala u prvim susretima. Prve borbe u petoj ofanzivi pokazale su da su se i istočnobosanske brigade uspješno uklopile u cjelinu, izvršavale sve borbene zadatke i veoma brzo izrastale kroz ljute okršaje u jake borbene homogene kolektive.

Već sutradan štabovi 6. i Majevičke brigade pozvani su kod druga Tita. Naravno, drugovi su sa zešnjom očekivali taj susret zbog sporog izvršavanja naređenja VS, ali su bili i presretni što im se pružila prilika da se sretnu sa vrhovnim komandantom.

U Vrhovni štab koji se nalazio u selu Govzi krenuli smo 10. aprila prije podne. Išli smo prijekim putem od Ustikoline, preko Miljevina i Jeleča. U Govzu smo stigli predveče. Navratili smo najprije u jednu kuću gdje je bio smješten drug Marko sa još nekim članovima Vrhovnog štaba. Tu smo saznali da je drug Tito odsutan i da ga očekuju svaki čas da se vrati. Tek što smo se malo raskomotili i počeli razgovor sa drugovima iz VS, kad nam javiše da se drug Tito vratio i da nas čeka. Krenuli smo sa drugom Markom prema jednoj kući na osamku izvan sela. Kuća je bila na samom rubu šume što se uzdiže iznad Govze. U tu malu bosansku krovinjaru smjestio se vrhovni komandant NOVJ. Kad smo ušli u kuću zatekli smo u njenom prednjem dijelu, oko ognjišta na kome se rasplamsala velika vatra, nekoliko kurira i pratilaca. Tu je bio i zamjenik načelnika VS Velimir Terzić. U jednom uglu radista sa radio-stanicom primao je neku depešu.

Na sobnim vratima stajao je sredovječan čovjek preplanela lica, plave kose i plavih očiju. To je bio drug Tito.

Prilazili smo mu jedan po jedan da se pozdravimo. Bilo nas je podosta: iz dva štaba po četvorica, zatim Iso Jovanović, Uglješa Danilović i Avdo Humo iz Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH.

Prve njegove riječi koje smo čuli bile su: »Gdje ste vi, lutajući Holandezi? Sa svakim se vrlo srdačno rukovao. Bio je nasmijan i sasvim jednostavan. A većina nas koji ga prvi put vidimo zamišljala ga je kao strogog, pa i smrknutog komandanta. Ali tu oštrinu koja je neophodna u komandovanju ubrzo ćemo osjetiti kroz borbe i bitke u kojima je neposredno komandovao od Drine preko Čelebića i Vučeva, na Sutjesci i Zenglori, kroz sve one slavne bojeve koje su vodile naše brigade u doba pete neprijateljske ofanzive.

Uveo nas je u sobu. Posjedali smo na klupe oko jednog podugačkog stola. Drug Tito je sjeo na drveni krevet i odmah nam je objasnio zašto nas je nazvao lutajućim Holandezima. Naime, 6. brigada je dugo bila odvojena od glavnine i izolovano je krstarila po istočnoj Bosni. Kada se u onoj teškoj situaciji prebacila u Srem sukobila se u Bosutskim šumama sa jednom jakom grupom Nijemaca. U toj borbi su 6. brigada i Fruškogorski bataljon do nogu potukli njemačku kolonu koja je pretresajući Bosutske šume prosto naletela na našu zasjedu. U borbi je poginulo preko 100 Nijemaca. To njemačka komanda

nije mogla prikriti u svojim izvještajima. Jedan takav izvještaj, nakon izvjesnog vremena, pao je u ruke nekih krajiških jedinica koje su vodile borbu sa dijelovima iste njemačke divizije. Taj izvještaj sa ostalim zaplijenjenim dokumentima upućen je u VŠ. U njemu je otprilike pisalo kako je ta i ta njemačka kolona u Bosutskim šumama na odsjeku Rača — Vrbanja upala u zasjedu jedne lutajuće Titove brigade i pretrpjela teške gubitke. Za to nas je drug Tito nazvao »lutajućim Holandezima«.

Poslije toga potekao je spontan razgovor, bez podnošenja izvještaja. Drug Tito je postavljao mnoga pitanja i o svemu se interesovao. Posebno ga je radovalo kad je čuo kako smo se čvrsto povezali sa sremskim partizanima i kako preko Save neprekidno struji veza iz Srema u istočnu Bosnu: stižu novi borci, prebacuje se hrana i svakojaka druga pomoć.

Drug Tito nas je detaljno obavijestio o proteklim događajima, a posebno o misiji Vladimira Velebita. Odao nam je priznanje na dosadanjem radu, a posebno da smo radili pravilno kada smo dijelom uništili njemačku kolonu kod Goražda i doveli zarobljene njemačke oficire. Preko nas je svim borcima brigada prenio svoje pozdrave i priznanje.

Teško je sjetiti se svih detalja iz tog dugog razgovora sa drugom Titom koji je trajao skoro dva sata. Sem toga, većina nas je sada prvi put ovako izbliza gledala svog vrhovnog komandanta. I naravno, »pretvorili smo se u oko« da što bolje upamtimo njegov lik. Pošto smo bili umorni, mnogi od nas borio se sa snom. To je drug Tito primijetio pa je na neosjetan način počeo da skraćuje razgovor i onda naredio da se donese večera. A večera je bila — kuvano meso od srne koju je on toga dana ulovio. Poveliko parče mesa i sasvim mali komad ječmenog hljeba — to je bila večera. Ali ona je za nas ostala u sjećanju kao najprijatnija koju smo dotad ikad imali.

Otišli smo na konak. Smjestili su nas u kuću gdje su bili i članovi AVNOJ-a. Neke od njih zatekli smo još budne. Vidjeli smo starog Ivana Ribara i veoma iscrpljenog ali vedrog Vladimira Nazora. Razmišljali smo o ovim čestitim starcima. No najviše smo razmišljali o drugu Titu. Mnogi od nas tada je želio da vidi u njemu nešto neobično. A on nije bio neobičan. Naprotiv — sasvim jednostavan. Kako smo se brzo oslobodili pred njim i bez ikakva ustezanja razgovarali o svemu ...

Sutradan smo još jednom bili kod druga Tita. Dao nam je uputstva za dalji rad. Brigade će se rasporediti na odsjeku

'Drine od Goražda preko Ustikoline do Foče i obezbjeđivaće pozadinu i dalje nastupanje naših glavnih snaga kroz Sandžak i Crnu Goru.

Po jedan bataljon 6. i Majevičke brigade krenuće odmah u Kalinovik i javiti se drugu Janku (Moša Pijade) sa zadatkom obezbjeđenja ranjenika kod s. Bjelimića i u gornjem dijelu Neretve od četničkih napada, kao i radi prikupljanja hrane za Centralnu bolnicu.

Rastali smo se od druga Tita puni nove snage i spremni da izvršimo svaku njegovu zapovijest. Tada nismo ni slutili da ćemo kroz nepuna dva mjeseca, u bici na Sutjesci, na položajima kod Tjentišta i Košura, voditi borbu na život i smrt i osiguravati prolaz svom vrhovnom komandantu kroz uzani koridor, širok jedva dva kilometra, koji je iz Sutjeske izvodio preko Krekova na Milinkladu i dalje prema Zelengori.

Rezimirajući ulogu 6. i Majevičke brigade — bolje reći istočnobosanskih i sremskih jedinica, u bici na Neretvi treba shvatiti specifičnost situacije u kojoj su se one nalazile skoro godinu dana. Izolovane od uticaja Vrhovnog štaba, ostavljene na širokim prostranstvima istočne Bosne i Srema, one su bile primorane na primjenu posebne taktike — morale su biti neobično pokretne ali i oprezne. Zbog uslova u kojima je stvorena 6. brigada, u kojima se borila i djelovala, ona se razvila u tipičnu partizansku brigadu. Do udruživanja sa Sremcima, pa čak i poslije toga, sve do dolaska u sastav Glavne operativne grupe, 6. brigada je djelovala samostalno, stalno napadana i proganjana od svih mogućih neprijatelja NOP-a. Zato je i izgrađena odgovarajuća taktika — partizanska, samostalna, nezavisna i neobavezna za druge jedinice. Naravno, to je imalo svog odraza na procjenu situacije i način djelovanja u okviru viših taktičkih i operativnih formacija. Zato i fizionomiju i ulogu 6. i 15. majevičke brigade a posebno njihovu taktiku u ovom periodu, treba posmatrati kroz specifičnost situacije u kojoj su se nalazile. Kad danas ocjenjujemo njihov doprinos Glavnoj operativnoj grupi VŠ za vrijeme i poslije bitke na Neretvi, obavezno moramo imati u vidu te specifičnosti. Doprinos u neposrednom vojnom planu da se dejstva naših jedinica u dolini Neretve olakšaju pojavom ovih brigada na Igmanu i Jahorini, nije se u potpunom smislu izrazio. No, ne može se zanemariti njihov politički i vojni udio izražen kroz vojnu i političku stabilizaciju narodnooslobodilačkog pokreta na gotovo Cjeloj teritoriji istočne Bosne, što je u znatnoj mjeri olakšavalo

i rasterećivalo naše snage u borbama kod Neretve i dalje u pravcu Kalinovika i Drine. Jer, zahvaljujući njihovom postojanju, ne samo znatne četničke i ustaško-domobranske snage sa Romanije i ostalog dijela, istočne Bosne, već i njemačke snage koje su se nalazile na toj teritoriji bile su vezane za nju i nisu mogle da se odvoje za napad na našu Glavnu operativnu grupu. Najzad, šta je značila stabilizacija NOP-a na teritoriji istočne Bosne još jače će se osjetiti docnije, kroz dva mjeseca, kada je glavni operativne grupe VS naišla na organizovan vojnički prihvat i na organizovanu teritoriju na kojoj su se kako-tako mogle prehraniti desetkovane i iscrpljene jedinice koje su učestvovala u bici na Sutjesci.

Već u ljeto 1943. godine, a naročito u jesen, istočna Bosna bila je potpuno oslobođena uključujući Tuzlu, a jedinice NOV i POJ kućale su na vrata Sarajeva. Svakako da su korišćeni tako povoljne situacije crpili snagu iz teških dana bitke na Neretvi.

Rudi PETOVAR
Miloš ZEKIĆ